

КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.025>

*Хайдарова Малика Джамшитовна,
Бошланғич таълим методикаси кафедраси, Бухоро Давлат
Университети*

Аннотация. Ушбу мақолада кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг ўзига хос ривожланиш хусусиятлари таҳлил қилинган бўлиб, мазкур ёш даври ҳақидаги турли олимларнинг фикрлари, ихтиёрий диққатни бир нуқтага қаратишнинг мураккаблиги баён қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: кичик мактаб ёш даври, ўқувчи, бошланғич синф, бошланғич таълим, психологик ўзгаришлар, диққатнинг ихтиёрийлиги, кўргазмали образли тафаккур, ихтиёрий эсда сақлаш, зиддиятлар, ўқув матнлари, рефлексия.

СВОЕОБРАЗНЫЕ СВОЙСТВА РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ

*Хайдарова Малика Джамшитовна,
Бухарский государственный университет, кафедра методики
начального образования*

Аннотация. В данной статье анализируются особенности развития учащихся начальных классов, обсуждаются взгляды различных ученых на эту возрастную группу, сложность произвольной концентрации внимания на одной точке.

Ключевые слова и фразы: младший школьный возраст, ученик, начальная школа, начальное обучение, психологические сдвиги, произвольное внимание, наглядно-образное мышление, произвольная память, противоречия, учебные тексты, рефлексия.

SPECIFIC DEVELOPMENTAL CHARACTERISTICS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

*Khaidarova Malika Djamshitovna,
Department of Primary Education, Methodology Bukhara State
University*

Annotation. This article analyzes the specific developmental characteristics of primary school-age students and discusses the views of various scholars on this age group, the complexity of focusing voluntary attention on a single point.

Keywords and phrases: small school age, student, primary school, primary education, psychological changes, voluntary attention, visual figurative thinking, voluntary memory, contradictions, teaching texts, reflection.

Бугунги кунда бошланғич таълимдаги ўқувчиларнинг ёш даври 7 ёшдан 11 ёшгача чегараларига эга. Мазкур ёш даврида куйидаги психологик янги ҳодисалар кузатилади – психик жараёнларнинг тасодифийлиги, хатти-ҳаракатларнинг ички шарти, рефлексия. Кичик мактаб ёшидаги болаларда бу даврда кўргазмали-образли фикрлашдан

оғзаки-мантиқий, тушунчавий фикрлашга ўтиш содир бўлади. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг педагогик хусусиятларига, бу даврда болалар жуда эмоционалликларини киритиш мумкин ва педагогларнинг асосий вазифалари болаларни келгуси ўқув фаолиятига уларнинг оламни идрок этишлари орқали мотивацияларини мақсадга мувофиқ ошириш ҳисобланади.

Б.Т.Лихачев мактабгача ёш давридан шаклланган кичик мактаб ёш даврининг психологик-физиологик асослари ўқувчига олам тўғрисида тўплаган тажрибага мурожаат этишига имкон беришини таъкидлайди. Мактаб ёш давридаги болалар атрофдаги предметли муҳитда ўзларини тасдиқлайдилар. Зиддиятлар ёки ўзини муайян муҳитда тасдиқлаш истаги ва уни билмаслик сабабли – болада мазкур ёш даври учун етакчи бўлган маънавий эҳтиёж, кўпгина билишга оид интилишлар ва қизиқишлар юзага келади [1; 89-б.].

Тасаввурларни тўплаш бошланғич синф ўқувчиси учун нафақат маънавий бойиш ҳисобланади. Омилларни йиғиш ҳолати, предметли оламда ўзини ҳис этиш унинг ҳаётининг тўлиқлигининг меъёрий шартли ҳисобланади. Боланинг онгида омилларнинг бойлиги, уларни тизимга келтириш дунёқарашнинг дастлабки даражасини, олам тўғрисидаги эмпирик тасаввурларни таъминлайди. Бир вақтда, билишга оид эҳтиёжни қондириш, тасаввурлар ва образларнинг бола психикасида тўплаш натижасида омилларни англаш, уларни таққослаш ва қиёслаш, уларнинг асосида тасаввурлар ва образларни яратиш бўйича катта ишлар амалга оширилади.

Л.И.Петрованинг тадқиқот ишларига асосан, кичик мактаб ёш даврида қуйидаги янги ҳосилалар кузатилади – психик жараёнларнинг беихтиёрлиги, ҳатти-ҳаракатларнинг ички ҳолати ва рефлексия. Бу ёш даврида бола фаол мақсадларини онгли қўйиш ва уларга эришишга ўрганади, уларни жалб этишига кўра эмас, балки заруратдан келиб чиқиб танлай бошлайди. Шунга кўра у ўз хулқини бошқаришга ўрганади. Бундан ташқари, у тўғри қарорни танлайди, натижаларни таҳлил қилади ва таққослайди, ишларни ўтказиш тартибини режалаштиради [2; 28-б.].

Д.Б.Элькониннинг фикрига кўра, кичик мактаб ёшида ўқув фаолияти болаларнинг етакчи фаолиятига айланади, мазкур ёш давридаги асосий психологик янги ҳосиласи эса ўқувчининг ички ҳолати ҳисобланади [3; 188-б.].

Н.В.Бордовская ва А.А.Реаннинг тадқиқотчилик ишларига асосан, кичик мактаб ёш даврида ўқиш жараёнида бурч, катталар олдида (ота-она, оила аъзолари, ўқитувчи) масъулият каби ижтимоий мотивлар катта аҳамиятга эга ҳисобланади. Бундай ижтимоий установка таълимнинг муваффақиятли бошланиши учун жуда муҳимдир. Қизиқиш билишга оид эҳтиёжни эмоционал бошдан кечириш сифатида таълим бошида ўқув фаолиятига ички мотивациянинг асоси бўлиб хизмат қилади [4; 79-б.].

И.П.Подласовнинг фикрига кўра, кичик мактаб ўқувчисининг тафаккури эмоционал-образлидан абстракт-мантиқий ва сабаб оқибатли алоқалар томон ривожланади. Бу даврда ўқитувчининг роли айниқса муҳимдир [6.73].

Бу даврда ақлий ривожланиш қуйидаги босқичлардан ўтади:

- ҳатти-ҳаракатларни намуна, андоза бўйича ўзлаштириш;
- белгиланган модел доирасида ҳатти-ҳаракатлар тизимини шакллантириш;
- буюмлар ва уларнинг муносабати хусусияти билан ақлий амалларга ўтиш.

Бу даврда нутқ, тафаккур ва идрок этиш қобилияти ривожланади. Кичик мактаб ўқувчисининг ўқув фаолиятида ёзув, ўқиш, компьютерда ишлаш, ихтирочилик фаолияти, конструктив-композицион фаолиятнинг бошланиши.

Кичик мактаб ёшида боланинг ижтимоий мавқеи ўзгариши, катталар томонидан умидлар ва муносабатлар ўзгариши, бола ҳаётида янги аҳамиятли шахс – ўқитувчининг пайдо бўлиши, янги фаолият турини эгаллаш (ўқув), ўқувчининг ички ҳолатини ўзлаштириши, жамият билан муносабатларнинг янги тизимини қуриш содир бўлади.

Л.И.Петрованинг фикрича, бу ёш даврида бош миянинг сифатли ва структуравий ўзгаришлари содир бўлади. шунингдек асаб жараёнларида ҳам ўзгаришлар – қўзғалиш ва тўхталиш содир бўлади. Кичик мактаб ёшидаги болалар таълим жараёнида ўз хулқларини назорат қилишга ўрганадилар, шунингдек тўхталиш реакциялари имконияти ортади. Бу ёнга катталарнинг талабларига бўйсуниб, импульсив хулқни бартараб этиш имконини бериб, бу унинг мустақиллигини оширади [5; 30-б.].

Б.С.Волковнинг фикрича, кичик мактаб ёш даврида механик хотира такомиллашади. Кўпгина болалар бошланғи синфда таълим олиш бутун даврида ўқув матнларини механик ёд оладилар, бу ўрта синфларда материал мураккаб ва ҳажми катта бўлганида сезиларли қийинчиликларга олиб келади [6; 98-б.]. Бундан ташқари, кичик мактаб ёшидаги болаларнинг катталарга, аввало ўқитувчига чексиз ишончларини, унга бўйсуниб ва таклид қилишларини таъкидлайди. Ўқувчи ўзини шахс сифатида тавсифлаб, асосан катта инсон у тўғрисида айтганини такрорлайди. Бу даврда боланинг ўз-ўзига баҳоси унинг турли фаолият жараёнида ўқитувчидан олган баҳоси билан ўзаро боғлиқ.

И.П.Подласовнинг фикрича, кичик мактаб ёш давридаги болалар шахсининг шаклланиши катталар (ўқитувчилар) ва тенгдошлар билан янги муносабатлар, янги фаолият ва мулоқот турлари, яхлит тизимга жамоаларни киритиш таъсири остида содир бўлади. Кичик мактаб ёшидаги болаларда ижтимоий ҳиссиётлар шаклланади, ижтимоий хулқ малакалари ривожланади

(жамоавийлик, хулқи учун жавобгарлик, ўзаро ёрдам) [7; 73-б.].

Н.В.Бордовская ва А.А.Реаннинг илмий ишларида бу ёш даврида шахслараро муносабатлар асосан эмоционал асосда қурилиши таъкидланади. Одатда шахслараро мулоқот малакалари заиф ривожланган бўлади. Кичик мактаб ёшидаги болалар рефлексия, ижтимоий масъулият, мослашувчанлик, ижтимоий мақбул хулқни оғзаки ифодалаш қобилиятининг юқори даражасини ифодалайдилар [4;81-б.]. Бундан ташқари, бу ёш даврида катталар билан илк баҳслар ҳам юзага келади.

Мазкур ёш даврида етакчи эҳтиёжлар ўзини предметли муҳитда тасдиқлашга интилиш ва ўқув фаолиятига билишга оид қизиқишларнинг хилма-хиллиги ҳисобланади. Кичик мактаб ёш даврида ўқиш жараёнида бурч, катталар олдида (ота-она, ўқитувчи) масъулият ҳисси каби

ижтимоий мотивлар катта аҳамиятга эгадир. Бундан ташқари, кичик мактаб ёш даври шахснинг ахлоқий сифатларини ривожлантириш ва шакллантириш учун энг қулай ҳисобланади, бунга ўқувчиларнинг бўйсунувчанликлари ва маълум ишонувчанликлари, тақлидга мойилликлари ёрдам беради.

Ижтимоий тажрибанинг ортиши туфайли кичик ёшдаги ўқувчиларда фазо, вақт, ҳаракатни идрок қилиш қўлами кенгаяди, улар ўз олдларига қўйилган саволларга жавоб топишга интила бошлайдилар.

Бошланғич синф ўқувчиларида диққатни иродавий зўриқиш йўли билан бошқариш ва фавқулудда вазиятга мослашиш имконияти чеклангандир. Бунинг асосий сабаби уларда ихтиёрий диққатнинг етарлича ривожланмаганлигидадир. Шу билан бир қаторда, кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг ихтиёрий онгли диққатлари ўқиш майллари билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

1-2-синф ўқувчиларида ихтиёрий диққатни бир нуқтага қаратишнинг мураккаблиги қуйидагилар билан изоҳланади:

1. Хотиранинг бошқа турларига қараганда ўқувчиларда механик хотираларининг яхши ривожланганлиги учун ҳам, ўқув маълумотларини айнан ўзгаришсиз эслаб қолишга имконият яратади.

2. Ўқувчилар ўқитувчининг талаблари моҳиятини тўлиқ англаб етмаганликлари учун ҳам, тўғри тушунтириб бериш ҳақидаги топшириқларни матнни сўзма-сўз тушунтириб тарзида англайдилар.

3. Бошланғич синф ўқувчиларида сўз бойлигининг етарли даражада шаклланмаганлиги туфайли ҳам, улар матнни айнан сўзлаб беришга кўпроқ мойил бўладилар.

4. Бошланғич синф ўқувчиларида матн мазмунини эслаб қолиш тажрибаси етарли даражада шаклланмаган бўлади.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, бошланғич синф ўқувчиларида ихтиёрсиз диққат бир мунча яхши ривожланган бўлади. Таълим жараёнида ихтиёрсиз диққатни ихтиёрий диққатга айлантириш учун қулай шарт-шароитлар мавжуд. Бошланғич синфда тақдим этиладиган ўқув материалларининг ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ва ўзлаштириш имкониятларига мослиги уларнинг диққатларини мустаҳкамлаб унинг бир нуқтага қаратилишига имконият яратади. Ўқув материалларининг турли-туманлиги ва қизиқарлилиги ихтиёрий диққатнинг тўпланиши, марказлашуви ва барқарорлашувига ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган манбалар:

1. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекции: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений и слушателей ИКП и ФПК. М.: Юрайт, 1999. 523 с.

2. Петрова Л. И. Индивидуальный подход в воспитании младшего школьника. Д.: Феникс, 2007. 336 с.

3. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии № 4. 1971. 203 с.

4. Бордовская Н. В., Реан. А. А. Педагогика. СПб.: Питер, 2001. 310 с.

5. Петрова Л. И. Индивидуальный подход в воспитании младшего школьника. Д.: Феникс, 2007. 336 с.

6. Волков Г. Н. Этнопедагогика: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 1999. 168 с.

7. Подласый И. П. Педагогика начальной школы: учеб. для студ. пед. училищ и колледжей. М.: ВЛАДОС, 2004. 399 с.